

«ПІЧ – ВСЬОМУ ГОЛОВА. ВАРИСТА ПІЧ В ПОБУТІ УКРАЇНЦІВ»

**Виконавець: МАКОГОНЮК
КСЕНІЯ ОЛЕГІВНА**

учениця 10 класу ХЗШ № 76,

вихованка гуртка «Кераміка»

Центра дитячої та юнацької творчості № 2
Харківської міської ради Харківської
області

Керівник роботи: Подрезова Олена
Степанівна,

керівник гуртка «Кераміка», «Фольклор та
етнографія народу України»

керівник гуртка – методист ЦДЮТ № 2

Харків, 2017 р.

Тема: Піч всьому голова. Велика вариста піч в побуті та традиціях українців

Мета: Надати керівникам гуртків ЦДЮТ № 2, СЮТ, вчителям району основні засади методики адаптації дітей до навчання з Хаківщинознавства, образотворчого мистецтва на уроках у школі та позашкільних закладах. Знайомити з побутом та традиціями народу України.

Завдання:

1. Дати поняття про один з головних елементів інтер'єру української хати – піч, показати значення печі для наших пращурів, познайомити з її оздобленням, повір'ями та іншим.
2. Розвиваюча – розвивати уяву, увагу, мислення, творче ставлення, фантазію
3. Виховна - Виховувати інтерес та зацікавленість до народних ремесел та традицій свого народу.

Обладнання: *Теоретична частина:* комп'ютер, проектор, відеофільм, відео - матеріали: презентація, слайд-шоу. Картинки, світлини та замальовки печей.

Практична частина: глина, стеки, ножички, мисочки з водою, дріт, ганчірки, папір, скалки, турнетки, станки, дошки або пластинки, фарби, пензлі, олівці, лінійки.

**«Для справжнього українця піч однаково,
як вівар для віруючого»**

Василь Земляк

РОЗДІЛ I. ТЕОРИТИЧНА ЧАСТИНА.

ВСТУП

Слово *інтер'єр* французького походження, означає внутрішній простір будови.

Слово *піч* походить від слова «печера» (подивіться на трипільську піч - вона має вигляд печери, склепіння якої освітлене виблисками вогнища).

Вперше слово «піч» було надруковане у 945 році в «Повісті врем'яних літ».

Піч називають Берегиною родинного вогнища. Вогонь у наших пращурів був у пошані. Йому приносили жертви: зерна нового врожаю, краплі вина. Дім вважався житлом, коли спалахував у печі вогонь.

Піч - це вогонь, вогнище, осередок тепла, духовна згуртувальниця, звідси вираз - «родинне вогнище». Як писав Д. Білоус: «Не згасне вогнище родинне в людських запалених серцях».

1. Вариста піч

1.1. Вариста піч в інтер'єрі хати.

Внутрішнє планування українського житла, традиції якого сягають давньоруського періоду, характеризувалося у ХІХ ст. повсюдною типологічною єдністю. Отже, вариста українська піч завжди займала внутрішній кут хати з одного боку від вхідних дверей і була обернена своїм отвором (*челюстями*) до фасадної стіни (*чільної, входової, передньої*), в якій були вікна. По діагоналі від печі влаштовували парадний кут (*покуть, червоний кут, святий вугол, божній кут*), де розміщували ікони, прикрашені тканими або вишиваними рушниками (*божниками*), обтикані цілющим зіллям та квітами; перед ними вішали лампадку. На Лівобережжі для ікон виготовляли спеціальні полички (*божнички*), а у найбільш заможних селян були цілі домашні іконостаси.

Під іконами уздовж бічної (причількової) стіни ставили стіл. У карпатських горян і подекуди в подолян функції столу виконувала скриня. Біля столу попід тильною (задньою, запічною, напільною, примісткою) стіною розміщували довгу дерев'яну лаву, а з зовнішнього боку — маленький переносний ослінчик. Збоку від столу знаходилася скриня. Простір між піччю та причільковою стіною заповнювався дерев'яним настилом на стовпчиках, піднятим на рівень лежанки печі (піл, приміст). Удень він використовувався для хатніх робіт, а вночі слугував спальним місцем. На Волинському Поліссі літнє спальне місце (палаті) іноді влаштовували в сінях. Уздовж чільної та причількової стін наглухо встановлювали лави, які на свята прикрашали саморобними ряднами (веретами, коцями), а в заможних сім'ях — килимами. В кутку, протилежному печі, біля дверей і над ними розміщували дерев'яні полички або невеличку шафу (мисник, мисничок, судень) для посуду, а вздовж чільної стіни над вікнами проти печі — полицю для хатнього начиння та хліба (хлібну полицю).

В одноподільних бідняцьких хатах Полісся та Карпат майже до початку ХХ ст. побутувала архаїчна форма курної печі (курянка, піч по-чорному), дим від якої йшов просто в хату. Для його виводу у стелі робили спеціальний отвір (димник) із засувкою. Поліщуки майже до 20-х років ХХ ст. продовжували користуватися такими архаїчними освітлювальними пристроями, як посвіт, лучник, світак, світоч, світильник, светло, лучина, які встановлювали біля вікна проти печі. Зі стелі, в якій залишали отвір, над посвітом спускали трубу (комин, посвітиш комин, світильний комин), зроблену із хмизу або полотняного мішка, обмазаних глиною. Своєрідності поліському та карпатському інтер'єру надавала ціла система жердок (на більшості території України їх було лише одна — дві). Це поздовжні й

поперечні жердки-полиці (гряди, бальки); жердка-перекладина (пересувка, косуля) для плетіння постолів, личаків, рогож; жердка для підвішування кросен ткацького верстата (грядка); жердка-сушилка біля печі (балічка, біло) та повсюдно поширені жердки-вішалки над спальним місцем.

Типи печі: а) лівобережний; б) правобережний; в) лемківський

Українська вариста піч за формою димозабірною пристрою (комина, шиї, цівки), який розташовувався над припічком, представлена трьома типами: лівобережним, правобережним та лемківським. Стінки комина печі лівобережного типу були поставлені на припічок урівень з ним, так що припічок мав вигляд заглибленої площадки. Правобережна піч мала комин у формі зрізаної піраміди — у вигляді вільно нависаючого над припічком або спертого на стовпчики коша. Лемківська піч, крім своєї орієнтації отвору на причілкову стіну, мала комин у формі Г-подібної труби, коротка частина якої нависала над припічком, а подовжена з'єднувалась із стіною сіней, де був отвір для виводу диму в сіни. Основу печі (опічки) найчастіше робили з глиносоломи, у поліському та карпатському житлі були поширені опічки з дерева, на Півдні та Закарпатті — з природного каменю, пізніше — з цегли.

На Гуцульщині при народженні дитини повитуха (пупорізка, різка - на сході) серед ворожильних атрибутів завжди мала зубок часнику, грудочку пічної глини і плескатень пересохлої землі з відбитком звіриноho сліду. При вкладанні глини у мішок вона промовляла: «Аби тобі нічого не ловилося, як не ловиться печі, аби тебе ніхто не урік (зурочив), як не можна уректи цієї печі...»

1.2. Оздоблення печі

Заможні люди облицьовували піч кахлями. Відомо, що у родинній хаті Богдана Хмельницького на хуторі Суботові (Черкаська обл.) у кутку світлиці стояла піч, обкладена кахлями, на яких були зображені козаки з ратищами, коні, якісь химерні звірі. А в будинку гетьмана Данила Апостола (Полтава) піч теж прикрашали полив'яні кахлі, розмальовані квітами. [ФОТО]

Природно, що піч у хаті виступала одним із головних елементів інтер'єру, тому її оздобленню приділялось багато уваги.

Для підвищення художньої виразності її прикрашали паперовим декором та застосовували підводки і настінне малювання.

Про традиційність малювання на печах говорять і весільні народні пісні Поділля:

Заплакали стіни, лави,
Ще й припічки мальовані,
Хто їх буде малювати
Беруть малярку з хати.

На Львівщині художні орнаменти, що прикрашають печі, мають свої особливості. Замість кахлів тут вмуровують розписні тарілі, денця пляшок. Характерна кольорова гамма – поєднання білого із зеленим і коричневим тонами.

*Мальована піч — знак того,
що в хаті є дівчина "на порі"*

1.3. Традиції, пов'язані з піччю.

Ще в дохристиянські часи на Русі був звичай укладати шлюб біля родинного вогнища. Котрийсь із батьків звертався до молодих з побажанням: «Нехай вас вогонь поєднає». У весільний комплекс входив також обряд прощання молодої з батьківським вогнищем, вона брала з дому жарини.

В пізніші часи, під час заручин старостам і нареченій належало стояти ближче до печі. Дівчина колупала комин, ніби захищалася. У деяких районах під час сватання дівчина ховалася на печі. Якщо була незгодна, то сиділа там до кінця або ж підносила хлопцеві гарбуза, накритого хусткою.

У весільних співах до печі зверталися з різними проханнями, наприклад, таким:

- Піч наша, пече:

Спечи нам коровай грече.

На Чернігівщині був звичай вимітати піч не кочергою, а віником, щоб молоді заможно жили.

Після похорону тримаються за піч, щоб не боятись покійника, для очищення.

Домовий теж любить піч, та, як гадали, має в ній своє місце. Отож у хаті не можна було лихословити, що відбилося у прислів'ї: « Сказав би, так піч у хаті».

Вогонь у печі вважається священним: господиня повинна ставитись до нього лагідно, з повагою, про нього не можна казати нічого поганого, у нього не можна плювати або кидати що-небудь нечисте, з ним не можна бавитися. Можливо й тому на Україні встановився звичай щодня після приготування обіду чи вечері мастити (білити) білою глиною закурені місця.

На Київщині до новозбудованої хати несли зі старої жар із вуглинками і сажу, щоб відганяти усе нечисте.

На Волині стару хату замітають, а сміття несуть в нову «з щастям» - і висипають під піч

Хто йшов до міста, той ставив попередньо кошик на припічок, щоб добрий був торг

У казках нерідко піч виконувала волю казкових героїв, здійснювала різні чудеса.

Попіл теж мав символічне значення, коли в хату заходив рідкий і бажаний гість чи сусід, господар підбігав до печі, брав його звідти і посипав ним взуття гостя, вигукуючи «Попелом його треба посипати, попелом»

Письменник Я. Стецюк згадує, що під час випікання хліба усіх зганяли з печі не тільки тому, що там можна задихнутися від чаду, а й тому, що в такі священні хвилини піч мусить бути спокійною, її не можна дратувати, - мати говорила про це так, наче піч була живою і чутливою істотою, беручі навіть на заціпку, щоб не вносили знадвору холоду, різним грюком не лякали гарячої утробы печі, в якій випікався хліб...

Таке шанування звичайно викликане й тим, що, як запевняв Василь Земляк у романі «Зелені млини», для справжнього українця піч однаково, що олтар для віруючого. То і тепло і затишок, і спочинок, і лікарні, а якщо іще гарно змайстрована, тоді це і насолода для ока.

Для гарно складеної печі треба менше дров, ніж для плити, вона краще тримає жар і нагріває житло.

Колись печі були дуже великі.

Іван Франко писав у вірші «По селах»:

В хаті піч трохи не в пів кімнати,

З запічком і припічком із глини

Вічно тепла – то жолудок хати

Величезний, як живіт дитини.

У деяких регіонах після появи теляти на світ його приводили до хати, тулили до печі, повторюючи тричі слова: «Будь таке велике як піч»

Ой ты, печка боярыня!

Помоги нам, барыня!

Ты свари, испеки,

Обогрей, освети,

Полечи и спаси,

В дом богатства занеси!

Как вам, мои друзья,

Наварила, напекла

50 пирогов -

Не отыскать едаков!

Вы уж хозяйшку потешьте -

Пирогов моих поешьте!

Не красна изба углами,

А красна пирогами

2. Начиння та приготування страв.

2.1. Начиння для варіння їжі в печі

Начиння для варіння їжі в печі складалось із глиняного і металевого посуду. Це передусім різноманітні горшки — великі горщики, середньої величини горнці та зовсім невеличкі горні та горнятка. Пізніше стали готувати їжу в емальованих зсередини чавунних котлах (баняках) і просто в казанах.

*Рогач та коцюба, поміж
горщиками - казан*

До пічного начиння належить коцюба у формі сапки, робоча частина якої на заході Поділля була дерев'яною, а на сході — здебільшого залізною. Така форма зумовлена тим, що піч нерідко палили соломною, золу від якої Г-подібною коцюбою, поширеною на решті території України, вигорнути неможливо. Для вигрібання жару застосовували і дерев'яну палицю — гожур. Витягали горшки з печі рогачами.

2.2. Приготування страв

О вкусовых качествах блюд, приготовленных в русской печи ходят легенды. А секрет - прост, главным фактором, влияющим на вкус пищи, является температурный режим и время приготовления. В русской печи, из-за её массивности и тепловой инертности, блюда готовятся на медленном огне, "томятся". Такой вариант является самым оптимальным в смысле сохранения максимального количества полезных веществ, а также придаёт привычным блюдам удивительный, изысканный и очень "домашний" вкус. Форма и материал славянского горшка полностью соответствует особенностям Русской Печи. Керамика имеет малую теплопроводность по сравнению с металлом, а это способствует медленному, почти без кипения, приготовлению блюд. Малая площадь дна обеспечивает поддержание нужного теплового режима, а узкая горловина уменьшает испарение и контакт с воздухом, способствует сохранению летучих веществ. Толстое днище горшка приводит к тому, что нагрев происходит главным образом по стенкам. Для этого горшки делают «пузатыми», с развитой боковой поверхностью. При длительном, плавном и равномерном нагреве через керамическую стенку кипения почти не происходит. А если бульон и кипит, то кипит он преимущественно по стенкам. В результате пар поднимается вдоль стенок горшочка, а основная масса продукта нагревается без кипения. Пар не проходит сквозь толщу продукта, и в продуктах сохраняются эфирные вещества. Сохраняется действительно полный букет природных ароматов свежих овощей. И это безо всякой жарки, безо всякого масла!

РОЗДІЛ II

Практична частина

2.1. Майстер – клас з ліплення сувеніру – свічника «Вариста піч»

1. Слайд шоу керамічних поробок – печей.
2. Виготовлення ескізу печі – свічника.

Створення на папері або картоні креслення майбутнього виробу.

Розрахунок матеріалу, обговорення техніки виконання виробу.

3. Виготовлення лекал. Поняття «пласт».

Обладнання та матеріали необхідні для роботи.

2. Виконання свічника в глині.

Алгоритм виконання роботи

I етап

- Розкачування пласта
- Вирізання за лекалами з пласта глини
- З'єднання окремих частин за допомоги шлікеру
- Загладжування поверхні
- Виготовлення декоративних та оздоблюючих елементів.
- Виготовлення казкових, літературних або інших героїв композиції за власним задумом
- Різьблення, ангобування (за бажанням)
- Підготовка робіт до просушування.

II етап

- Просушена робота шліфується за допомоги шкурки, напільника
- Ґрунтовка роботи білим акрилом
- Декорується розписом (полтавським, петриківським або авторським)
- Покривається лаком або ґрунтовкою для шпалер з морилкою

2.2. Декорування керамічних сувенірів – прикрас.

Обладнання: керамічні заготовки, намисто, гуаш коричнева та чорна, вода, стаканчики, пензлі, наждачний папір, ґрунтовка для шпалер.

Алгоритм роботи:

- Запечені в муфелі готові вироби покриваємо розчином: гуаш чорна + коричнева + вода. Просушуємо;
- Випуклі поверхні натираємо наждачним папером;
- Покриваємо ґрунтовкою;
- Збираємо готовий виріб за схемою або бажанням та фантазією.

ПІДСУМКИ СЕМІНАРУ.

ДОДАТКОК I

shutki.livemaster.ru

ДОДАТОК II

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ПРО ПІЧ

Прислів'я

- А я знаю, що він діє, коло печі спину гріє

- Горе тому, що на печі: сюди пече, туди гаряче. Добре тому, що в дорозі, лежить собі на возі
- Добра ніч, як у хаті піч
- Калач приїється, а хліб - ніколи.
- Навчить біда калачі з соломи їсти
- Хочеш їсти калачі – не сиди на печі.

На землю опустився Ангел
Він ніби тихо промовляв
- Господь вогонь дав, щоб палали
І ваші печі і серця.
І ремесло, що розпочате
Від слова божого й руки
Передавалося б нащадкам
Від батька сину навіки.
Минуло вже років немало,
То й через тисячі віків
Вогонь той бережно плекають
Невтомні руки гончарів.

КАЛАЧ

(пісня – гра)

Я печу, печу, печу
Діткам всім по калачу.
Зверху маком потрушу,
В піч гарячу посаджу.
Припікайтесь, калачі,
У натопленій печі!
Буду Ваню, Буду Нату
Калачами частувати

Г. Демченко

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

1. Слово «піч» походить від слова «печера». Зверніть увагу на фото – це трипільська піч – вона має вигляд печери, склепіння якої освітлене виблисками вогнища.
2. Піч називають Берегинею родинного вогнища. Вогонь у наших пращурів завжди був у пошані – йому приносили жертви: зерна нового врожаю, краплі вин. Дім вважався жилим, тільки після того як спалахував у печі вогонь
3. Піч – це вогонь. «Родинне вогнище», біля якого збиралася вся родина. У старину біля печі складали шлюб. Батько звертався до молодих «Нехай вогонь вас поєднає». Коли приходили свати, то дівчина ховалася на печі. Коли молода йшла після весілля з хати, то брала з дому жарини – вуглі з родинної печі.
4. Вогонь у печі вважається священним. До нього ставляться лагідно. Приньому не кажуть нічого поганого, не можна плювати та кидати в вогонь що-небудь нечисте.
5. На Київщині при переїзді на нову хату переносили зі старої жар із вугликами і навіть сажу – так відганяли усе нечисте, а й ще з вуалями переїджав на нове місце й Домовий.
6. Даже попіл мав символічне значення. Коли в хату заходив рідкий й бажаний гість, то хазяїн попелом з печі посипав його взуття й приговорював «Попелом треба посипати, попелом»
7. Оздоблювали печі по-різному .
 - Заможні люди облицьовували печі кахлями полив'яними з намальованими квітами та вершниками.
 - Бідні – білили печі побілом (білою глиною) та розписували червінькою (красною глиною)
8. Розписували молоді дівчата, яким пора заміж. Чим красивіше піч – тим дівчина моторніша та роботяща.
Ще печі прикрашали паперовим декором.